

BÖLÜM 5

SEKİZİNCİ SINIF HUKUK VE ADALET DERSİNE İLİŞKİN ÖĞRETMEN VE AKADEMİSYEN GÖRÜŞLERİ¹

Özcan NAZLI², Özlem Yeşim ÖZBEK³

Özet

Demokratik toplumlarda hukuk devleti ilkesinin benimsenmesi ve etkin vatandaşlık bilincinin geliştirilmesi amacıyla uygulanan eğitim programları büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, Türkiye’de ortaokullarda seçmeli olarak okutulan Hukuk ve Adalet dersi, öğrencilerin hukuk okuryazarlığını artırmayı ve adalet kavramını içselleştirmelerini hedefleyen kritik bir öğretim aracıdır. Bu araştırmanın amacı, 8. sınıf Hukuk ve Adalet dersi öğretim

¹ Araştırma birinci yazarın Çankırı Karatekin Üniversitesi’ndeki Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

² Araştırmacı, Ankara, Türkiye. E-posta: ozcanazlii@gmail.com | ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4960-3374>

³ Doç. Dr., Eğitim Bilimleri Bölümü, İnsan ve Toplum Fakültesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Çankırı, Türkiye. E-posta: ozbek@karatekin.edu.tr | ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4222-4040>

Lisans: Creative Commons Atıf–Ticari Olmayan–Türetilemez 4.0 Uluslararası / (*License: Creative Commons Attribution–NonCommercial–NoDerivatives 4.0 International*) (CC BY-NC-ND 4.0).

Açık Erişim / Open Access.

DOI (kitap): <https://doi.org/10.63127/tuaz.nd.33>

Tavsiye Edilen Atıf / Recommended Citation:

Nazlı, Ö. ve Özbek, Ö. Y. (2025). Sekizinci sınıf hukuk ve adalet dersine ilişkin öğretmen ve akademisyen görüşleri. Ö. Y. Özbek, G. Bedir ve Z. Ermeydan (Ed.), *Kuramdan uygulamaya: Disiplinlerarası örnek eğitim çalışmaları II* içinde (ss. 119-143). Turkuaz Yayınları.

<https://doi.org/10.63127/tuaz.nd.33.c137>

programını, dersi yürüten öğretmenlerin ve alan uzmanı akademisyenlerin görüşleri doğrultusunda bütüncül bir yaklaşımla değerlendirmektir. Çalışmada, programın amaçları, içeriği, öğrenme-öğretme süreçleri ve ölçme-değerlendirme boyutları; uygulanabilirlik, hedeflere ulaşma düzeyi ve öğrenci ihtiyaçlarına uygunluk açısından incelenmiştir. Mevcut alanyazın incelendiğinde, çalışmaların ağırlıklı olarak öğrenci algılarına ve doküman analizine odaklandığı, uygulama sürecine dair öğretmen ve akademisyen görüşlerinin ise sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu çalışma, programın güçlü yönlerini ve geliştirilmeye açık alanlarını belirleyerek ilgili literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular ışığında, Hukuk ve Adalet dersinin daha etkili yürütülebilmesi adına öğretim programı ve materyallerinin geliştirilmesine yönelik öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hukuk ve Adalet Dersi, Öğretim Programı Değerlendirme, Hukuk Okuryazarlığı, Öğretmen Görüşleri, Vatandaşlık Eğitimi.

TEACHER AND ACADEMICIAN VIEWS ON THE EIGHTH GRADE LAW AND JUSTICE COURSE

Abstract

In democratic societies, educational programs implemented to adopt the principle of the rule of law and to develop effective citizenship consciousness are of great importance. In this context, the elective "Law and Justice" course offered in secondary schools in Turkey is a critical instructional tool aimed at increasing students' legal literacy and internalizing the concept of justice. The aim of this study is to evaluate the 8th-grade Law and Justice course curriculum through a holistic approach based on the views of teachers conducting the course and academicians who are experts in the field. In the study, the objectives, content, learning-teaching processes, and assessment-evaluation dimensions of the program were examined in terms of applicability, level of achievement of goals, and suitability for student needs. A review of the existing literature reveals that studies focus predominantly on student perceptions and document analysis, while teacher and academician views on the implementation process remain limited. This study aims to contribute to the relevant literature by identifying the strengths and areas open to improvement of the program. In light of the findings obtained from the research, suggestions were presented for the development of the

curriculum and materials to ensure the Law and Justice course is conducted more effectively.

Keywords: Law and Justice Course, Curriculum Evaluation, Legal Literacy, Teacher Views, Citizenship Education.

1. GİRİŞ

Demokratik toplumlarda bireylerin hak ve sorumluluklarının farkında olması, hukuk devleti ilkesini içselleştirmesi ve adalet duygusunu geliştirmesi, vatandaşlık ve insan hakları eğitiminin temel amaçları arasında yer almaktadır. Uluslararası rapor ve rehberler, insan hakları ve demokratik vatandaşlık eğitiminin okul programlarıyla bütünleştirilmesini; öğrencilerin yalnızca hukukun soyut ilkelerini öğrenmeleriyle yetinmeyip, günlük yaşamla ilişkili hak ihlallerini ve adalet sorunlarını tartışabilecekleri öğrenme ortamlarının oluşturulmasını önermektedir (OSCE, 2012). Bu bağlamda hukuk okuryazarlığı, gençlerin hem yasal hak ve yükümlülüklerini kavramaları hem de hukuki süreçler karşısında edilgen bireyler olmaktan çıkarak etkin ve bilinçli yurttaşlar hâline gelmeleri açısından kritik bir yeterlik alanı olarak değerlendirilmektedir (UNICEF, 2021).

Türkiye’de vatandaşlık, demokrasi ve insan hakları eğitime ilişkin içerik, büyük ölçüde Sosyal Bilgiler ile T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersleri aracılığıyla sunulmaktadır. Bu derslerde demokrasi, hak, özgürlük ve sorumluluk gibi temel kavramlar öğrenci düzeyine uygun biçimde ele alınmakla birlikte, alanyazında özellikle hukuki kavramların soyutluğu nedeniyle öğrencilerin bu kavramları günlük yaşamla ilişkilendirmede zorlanabildiği vurgulanmaktadır (Kaya & Ersoy, 2014). Sosyal Bilgiler ders kitaplarını inceleyen araştırmalar, vatandaşlık ve insan hakları içeriklerinin çoğu zaman yüzeysel kaldığını ve öğrencilerin aktif katılımını destekleyen uygulamaya dönük örneklerin sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır (Gürel & Avcı, 2022). Bu durum, vatandaşlık ve insan hakları eğitiminin farklı dersler içinde dağınık biçimde ele alınmasının, öğrencilerde tutarlı ve bütüncül bir hukuk bilinci geliştirmeyi zorlaştırabildiğine işaret etmektedir. Bununla birlikte, yaratıcı drama ve etkileşimli öğretim yöntemleriyle zenginleştirilmiş vatandaşlık ve demokrasi eğitimi programlarının, öğrencilerin akademik başarılarını ve demokratik değerlere bağlılıklarını anlamlı biçimde artırdığı;

dolayısıyla bu tür programların insan hakları ve vatandaşlık eğitiminde önemli bir potansiyel taşıdığı da alanyazında ortaya konmuştur (Ulubey & Gözütok, 2016). Bu durum, öğretim süreçlerinde aktif öğrenmeye dayalı yöntemlerin benimsenmesinin öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve sosyal gelişimlerini bütüncül biçimde desteklediğini göstermektedir (Ermeýdan & Bedir, 2023).

Bu ihtiyaçlar ve alanyazında ortaya konan bulgular doğruItusunda, Milli Eğitim Bakanlığı, ortaokullarda seçmeli olarak uygulamaya koyduğu Hukuk ve Adalet dersi aracılığıyla öğrencilerin hukuk ve adalet bilincini geliştirmeyi, hak arama yollarını öğrenmelerini ve adil davranma sorumluluğunu içselleştirmelerini amaçlamaktadır. Ortaokul ve imam hatip ortaokullarında 6., 7. ve 8. sınıf düzeylerinde haftalık ders çizelgesinde yer alan bu ders, öğrencilerin hak, hukuk ve adalet kavramlarını tanımaları, hukuk devleti ilkesini kavramaları ve toplumsal yaşamda karşılaştıkları sorunları hukuki bir bakış açısıyla değerlendirebilmeleri açısından önemli bir fırsat sunmaktadır (MEB, 2025). Program dokümanlarında, dersin yalnızca bilişsel düzeyde bilgi kazandırmayı değil; aynı zamanda öğrencilerin adalet, eşitlik, sorumluluk ve saygı gibi temel değerleri benimsemelerini hedeflediği açıkça ifade edilmektedir (Elbay, 2020). Bu yönüyle dersin, değerler eğitimi ile akademik öğrenmeyi bütünleştiren bir anlayış doğruItusunda yapılandırıldığı söylenilebilir (Berkant & Ermeýdan, 2017).

Alanyazında, hukuk ve adaletle ilişkili derslerin bireylerin hukuk sistemine ve adalet anlayışına yönelik tutumlarını yalnızca yansıtmakla kalmayıp, aynı zamanda bu tutumları şekillendirebildiği vurgulanmaktadır. Nitekim Maeder ve Laub (2012), hukukla ilişkili derslerde öğrencilerin hukuk sistemine yönelik tutumlarının yalnızca öğrenim gördükleri alanla değil, dersin içeriği ve kullanılan öğretim yaklaşımıyla da değişebildiğini ortaya koymuştur. Çalışmada, farklı ders türleri ve öğretim yaklaşımlarının öğrencilerin hukuka ilişkin algılarında anlamlı farklılıklara yol açabildiği; bu durumun hukuk tutumlarının durağan değil, eğitim yoluyla geliştirilebilir ve dönüştürülebilir bir yapıya sahip olduğunu gösterdiği belirtilmiştir. Bu bulgular, okul temelli hukuk ve adalet eğitiminin öğrencilerin yalnızca bilişsel düzeyde bilgi kazanmalarını değil, aynı zamanda hukuk sistemine ve adalet kavramına ilişkin tutum ve farkındalıklarını da geliştirme potansiyeline sahip olduğuna işaret etmektedir.

Son yıllarda Türkiye’de Hukuk ve Adalet dersine yönelik olarak, öğrencilerin hukuk ve adalet kavramlarına yükledikleri anlamlar, dersin hukuk bilinci ve duyuşsal eğilimler üzerindeki etkisi ile öğretim programı ve materyallerin çeşitli boyutlarda değerlendirilmesi gibi konulara odaklanan çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu çalışmalar, 8. sınıf öğrencilerinin hukuk ve adalet kavramlarını eşitlik, adil yargılama ve merhamet gibi değerlerle ilişkilendirdiklerini ve ders öncesinde dahi bu kavramlara değer temelli anlamlar attettiklerini göstermektedir (Elbay, 2020). Bununla birlikte, alanyazında yer alan bulgular Hukuk ve Adalet dersinin öğrencilerin hukuk bilinci ve hukuka yönelik tutumlarını güçlendirdiğine işaret etmekle birlikte, dersin içerik yapısı ve uygulama süreçlerinin geliştirilmesine yönelik gereksinimlerin de sürdüğünü ortaya koymaktadır (Elbay, 2020).

Öğretim programı ve ders kitabına ilişkin öğretmen görüşlerini ele alan araştırmalarda, Hukuk ve Adalet ders kitabının genel olarak öğretim programındaki kazanımlarla uyumlu olduğu; ancak içeriğin sadeleştirilmesi, soyut kavramların somut örneklerle desteklenmesi ve örnek olay sayısının artırılması gerektiği vurgulanmaktadır (Öngören, 2023). Öğretim programlarının etkililiğini değerlendirmede öğretmenlerin görüşleri önemli bir veri kaynağı olarak kabul edilmektedir (Berkant, Ermeýdan ve Bedir, 2018). Benzer biçimde, öğretim programına ilişkin öğretmen görüşlerini inceleyen çalışmalar, programda değerler boyutunun ve uygulamaya dönük etkinliklerin güçlendirilmesine yönelik beklentilerin öne çıktığını ortaya koymaktadır (Elbay, 2020). Bununla birlikte, mevcut alanyazın incelendiğinde araştırmaların büyük ölçüde öğrencilerin algı ve tutumlarına odaklandığı; öğretim programı ve ders kitabına ilişkin incelemelerin ise çoğunlukla doküman analizi çerçevesinde yürütüldüğü görülmektedir. Buna karşın, dersin sınıf içi uygulamalarına, öğretmenlerin uygulama sürecinde karşılaştıkları güçlüklerine ve akademisyenlerin programın genel yapısına ilişkin değerlendirmelerine daha sınırlı düzeyde yer verildiği dikkat çekmektedir (Elbay, 2020).

Bu durum, Hukuk ve Adalet dersi öğretim programının uygulama boyutunu; programın amaçları, içeriği, öğretim süreci ve değerlendirme anlayışı açısından bütüncül bir yaklaşımla ele alan çalışmalara duyulan gereksinimi ortaya koymaktadır. Özellikle dersi fiilen yürüten öğretmenlerin yanı sıra, program geliştirme ile vatandaşlık ve insan hakları eğitimi alanlarında çalışan akademisyenlerin görüşlerinin birlikte incelenmesi,

programın güçlü yönlerinin ve geliştirilmesi gereken boyutlarının belirlenmesi açısından önem taşımaktadır.

Bu araştırma, 8. sınıf Hukuk ve Adalet dersi öğretim programını, öğretmen ve akademisyen görüşlerine dayalı olarak değerlendirmeyi; programın uygulanabilirliğini, hedeflere uygunluğunu ve öğrenci özellikleriyle uyumunu incelemeyi amaçlamaktadır. Bu yönüyle çalışma, Hukuk ve Adalet dersine ilişkin mevcut literatürü öğretim programının uygulama boyutuna odaklanarak derinleştirmeyi ve hukuk okuryazarlığı ile insan hakları eğitimi yazınına katkı sunmayı hedeflemektedir.

Bu amaç doğrultusunda araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Hukuk ve Adalet dersi öğretim programının genel amaçları ve içeriği hakkında öğretmen ve akademisyen görüşleri nelerdir?
2. Öğretim programının öğrenci özellikleri ve ihtiyaçlarıyla uyumu öğretmen ve akademisyenler tarafından nasıl değerlendirilmektedir?
3. Programın uygulanma sürecinde karşılaşılan güçlükler nelerdir?
4. Dersin kazanımlarının gerçekleşme düzeyi öğretmen görüşlerine göre nasıldır?
5. Ders programı ve ders kitabı öğretim sürecini ne ölçüde desteklemektedir?
6. Öğretmen ve akademisyenlerin ders programının geliştirilmesine yönelik önerileri nelerdir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Bu araştırmada, 8. sınıf Hukuk ve Adalet dersi öğretim programının uygulamadaki işlevselliğini, öğretmen ve akademisyen görüşlerine dayalı olarak incelemek amacıyla nitel araştırma yaklaşımlarından durum çalışması deseni benimsenmiştir. Durum çalışması deseni, belirli bir olgunun gerçek yaşam bağlamı içinde ele alınmasına, araştırmacının “nasıl” ve “neden” sorularına derinlemesine yanıt aramasına ve farklı paydaşların bakış açılarını birlikte incelemesine olanak tanınması nedeniyle bu araştırmanın amacıyla örtüşmektedir. Yıldırım ve Şimşek’e (2021) göre durum çalışmaları, bir program ya da uygulamanın işleyişini, güçlü ve geliştirilmesi gereken yönlerini ve uygulama sürecinde karşılaşılan sorunları bağlamı içinde ortaya

koymayı amaçlar. Bu yönüyle durum çalışması deseni, Hukuk ve Adalet dersi öğretim programının uygulama boyutunun kapsamlı biçimde incelenmesi için uygun bir çerçeve sunmaktadır.

2.2. Araştırma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yoluyla belirlenen toplam 20 katılımcı oluşturmaktadır. Bu kapsamda, Ankara’da Millî Eğitim Bakanlığı’na bağlı ortaokullarda Hukuk ve Adalet dersini fiilen yürüten 10 öğretmen ile Ankara’daki kamu üniversitelerinde hukuk, eğitim bilimleri ve ilgili alanlarda görev yapan 10 akademisyen araştırmaya dâhil edilmiştir. Katılımcıların belirlenmesinde, Hukuk ve Adalet dersi öğretim programını değerlendirebilecek düzeyde mesleki deneyime ve alan bilgisine sahip olmaları temel ölçüt olarak esas alınmıştır. Bu yaklaşım, programın hem uygulama boyutuna hem de kuramsal yapısına ilişkin değerlendirmelerin çok yönlü biçimde ele alınmasına olanak sağlamıştır.

2.3. Veri Toplama Aracı ve Süreci

Veriler, araştırmacı tarafından geliştirilen altı soruluk yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Görüşme formu, alanyazın incelemesi doğrultusunda geliştirilmiş ve kapsam geçerliliğini sağlamak amacıyla uzman görüşleri (iki eğitim bilimci ile bir hukuk uzmanını) alınarak son hali verilmiştir. Görüşmeler yüz yüze gerçekleştirilmiş; görüşme öncesinde katılımcılar araştırmanın amacı ve süreci hakkında bilgilendirilmiş ve gönüllü katılım onamları alınmıştır. Ses kaydı yapılmasına izin verilen görüşmeler ortalama 25–40 dakika sürmüştür, elde edilen ses kayıtları araştırmacı tarafından birebir yazıya aktarılmıştır.

2.4. İzinler ve Etik Kurul

Bu araştırma kapsamında gerekli etik onaylar ve kurumsal izinler alınmış olup veri toplama süreci, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nün etik ilkeleri ile Ankara Valiliği tarafından verilen araştırma izni doğrultusunda yürütülmüştür. Araştırmaya katılan bireylere çalışmanın amacı ve kapsamı hakkında ayrıntılı bilgi verilmiş; tüm katılımcılardan yazılı

bilgilendirilmiş onam alınmıştır. Araştırmanın tüm aşamalarında gönüllülük, gizlilik ve anonimlik ilkelerine titizlikle uyulmuş; katılımcıların kimlik bilgilerinin korunmasına ve verilerin yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılmasına özen gösterilmiştir.

2.5. Verilerin Analizi

Elde edilen veriler, nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Analiz sürecinin ilk aşamasında görüşme dökümleri ayrıntılı biçimde incelenmiş, anlamlı ifadelerden kodlar oluşturulmuştur. Ardından, benzer özellikler taşıyan kodlar bir araya getirilerek alt temalar ve temalar yapılandırılmıştır. Veri analizi süreci MAXQDA programı aracılığıyla yürütülmüştür. Kodlamaların güvenilirliğini sağlamak amacıyla veriler, araştırmacı ve nitel araştırmalar konusunda deneyimli ikinci bir uzman tarafından bağımsız olarak kodlanmış, iki kodlayıcı arasındaki uyum oranı %85 olarak hesaplanmıştır. Bu uyum oranı, nitel araştırmalarda güvenilirlik açısından kabul edilebilir bir düzey olarak değerlendirilmektedir.

3. BULGULAR

Öğretmen ve akademisyenlerin büyük çoğunluğu, Hukuk ve Adalet dersi öğretim programının öğrencilerde temel hak ve sorumluluk bilinci geliştirmede önemli bir işleve sahip olduğunu belirtmiştir. Katılımcılar, dersin günlük yaşamla ilişkilendirilen örnekler üzerinden işlenmesinin, öğrencilerin adalet anlayışı ve demokratik değerlere ilişkin farkındalıklarını artırdığını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte, ders içeriğinin genel olarak kapsamlı ve çok boyutlu olduğu vurgulanmakla birlikte, bazı kavramların 8. sınıf öğrencilerinin bilişsel gelişim düzeyi açısından soyut kalabildiği dile getirilmiştir. Bu nedenle öğretmen ve akademisyenler, öğretim programının pedagojik açıdan daha sade örneklerle desteklenmesi, soyut kavramların somutlaştırılması ve içeriğin öğrenci düzeyine uygun materyallerle zenginleştirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Öğretmen ve akademisyenlerin öğretim programının genel amaçları ve içeriğine ilişkin görüşleri Tablo 1’de sunulmuştur.

KURAMDAN UYGULAMAYA:
DISIPLINLERARASI ÖRNEK EĞİTİM ÇALIŞMALARI II

Tablo 1: Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programının Genel Amaç ve İçeriğine İlişkin Görüşler

Tema	Alt Tema	Özet Görüşler	Örnek Katılımcı İfadesi
1.Programın Genel Amacı	1.1. Hak ve sorumluluk bilinci kazandırma	Dersin hak-sorumluluk farkındalığını artırdığı, demokratik değerlerin somut öğrenildiği belirtilmiştir.	“Öğrenciler hak ve sorumluluk kavramlarını bu dersle somut olarak öğreniyorlar.” (Ö1)
	1.2. Adalet kavramının günlük yaşamla ilişkilendirilmesi	Öğrencilerin adalet kavramını yaşantılarıyla ilişkilendirebildiği, empati ve adil davranma becerilerinin geliştiği vurgulanmıştır.	“Adalet kavramının günlük hayattan örneklerle işlenmesi çocuklarda farkındalık oluşturuyor.” (Ö4)
2.Program İçeriğine İlişkin Görüşler	2.1. İçeriğin kapsamlı ve çok boyutlu olması	Programın temel hukuk kavramlarını içeren geniş bir çerçeve sunduğu, insan hakları ve toplumsal değerleri kapsadığı belirtilmiştir.	“İçerik oldukça kapsamlı; fakat bazı kavramlar 8. sınıfa göre soyut kalabiliyor.” (A2)
	2.2. İçeriğin öğrenci düzeyine uygunluğu	Bazı konuların bilişsel düzeye göre ağır olabildiği, daha sade örneklerle desteklenmesi gerektiği ifade edilmiştir.	“Soyut kavramlar bazı öğrenciler için zorlayıcı oluyor; daha basit örnekler gerekli.” (Ö6)

Öğretmen ve akademisyen görüşlerine göre Hukuk ve Adalet dersi öğretim programı, kapsamlı bir içerik sunmakla birlikte öğrencilerin bilişsel gelişim düzeyi ve öğrenme ihtiyaçlarıyla tam olarak örtüşmemektedir. Katılımcılar, özellikle soyut hukuk kavramlarının bazı öğrenciler için anlaşılmasının güç olduğunu; bu nedenle ders içeriğinin pedagojik açıdan daha sade bir anlatım ve daha fazla somut örnek ile desteklenmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Programın bazı bölümlerinin, öğrencilerin gelişim

KURAMDAN UYGULAMAYA:
DISIPLINLERARASI ÖRNEK EĞİTİM ÇALIŞMALARI II

düzeyine kıyasla kavram yoğunluğu yüksek bulunduğu ve bu durumun özellikle daha düşük akademik başarı düzeyine sahip öğrencilerin derse katılımını olumsuz etkileyebildiği ifade edilmiştir. Buna karşılık, öğrencilerin günlük yaşamdan örneklerle desteklenen uygulamaları daha kolay benimsedikleri; dolayısıyla programın somutlaştırıcı ve uygulamaya dönük etkinliklerle zenginleştirilmesinin öğrenmeyi olumlu yönde artıracığı belirtilmiştir. Öğretmen ve akademisyenlerin öğrenci düzeyi ve öğrenme ihtiyaçlarına ilişkin görüşleri Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Programın Öğrenci Özellikleri ve İhtiyaçlarıyla Uyumuna İlişkin Görüşler

Tema	Alt Tema	Özet Görüşler	Örnek Katılımcı İfadesi
1. Öğrenci Düzeyine Uygunluk	1.1. Soyut kavramların zorluk oluşturmaları	Bazı hukuk kavramlarının öğrenciler için soyut kaldığı, akademik düzeyi düşük öğrencilerin anlamakta zorlandığı belirtilmiştir.	“Öğrenciler ‘hukuk’, ‘sorumluluk’, ‘yükümlülük’ gibi kavramları anlamakta zorlanıyor.” (Ö2)
	1.2. Bilişsel düzey ile içerik arasındaki uyumsuzluk	Programın bazı bölümlerinin öğrencilerin gelişim düzeyine göre detaylı ve ağır olduğu dile getirilmiştir.	“Kavram yoğunluğu 8. sınıf için biraz fazla; daha sade anlatımlar gerekli.” (A1)
2. Öğrenci İhtiyaçlarıyla Uyum	2.1. Günlük yaşam örneklerine ihtiyaç	Soyut konuların anlaşılabilmesi için dersin günlük yaşam örnekleriyle desteklenmesi gerektiği vurgulanmıştır.	“Çocuklar somut örneklerle çok daha iyi anlıyor; programda bunlar yetersiz.” (Ö5)
	2.2. Öğrenci ilgisini artırma gereksinimi	Dersin motivasyon artırıcı etkinliklerle desteklenmesi gerektiği, mevcut etkinliklerin ilgi çekmede yetersiz kaldığı belirtilmiştir.	“Ders ilgi çekici ama etkinlik sayısı artırılsa öğrenciler daha çok katılır.” (A4)

Öğretmen ve akademisyen görüşlerine göre Hukuk ve Adalet dersi öğretim programının uygulanmasında çeşitli yapısal ve pedagojik güçlükler bulunmaktadır. Katılımcılar, haftalık ders süresinin programın kapsamı için yetersiz kaldığını ve bu durumun pek çok kazanımın yüzeysel biçimde ele alınmasına yol açtığını belirtmişlerdir. Öğrencilerin soyut hukuk kavramlarını anlamakta zorlanmaları, derse katılımı olumsuz etkileyen önemli bir etken olarak ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra, ders kitabında yer alan etkinliklerin sınırlı sayıda olması ve öğrencileri aktif kılmakta yetersiz kalması, motivasyon sorunlarını artırmaktadır. Katılımcılar ayrıca, öğretim materyallerine ilişkin eksikliklerin programın uygulanmasını güçleştirdiğini; özellikle somutlaştırıcı görsellerin ve dijital içeriklerin yetersizliğinin öğretim sürecini zorlaştırdığını vurgulamışlardır. İdari destek eksikliği ve kalabalık sınıf ortamları da öğretim sürecinin niteliğini olumsuz etkileyen diğer faktörler arasında gösterilmiştir. Öğretmen ve akademisyenlerin programın uygulanmasında karşılaşılan güçlüklerine ilişkin görüşleri Tablo 3'te sunulmuştur.

KURAMDAN UYGULAMAYA:
DISIPLINLERARASI ÖRNEK EĞİTİM ÇALIŞMALARI II

Tablo 3: Hukuk ve Adalet Dersi Programının Uygulanmasında Karşılaşılan Güçlükler

Tema	Alt Tema	Özet Görüşler	Örnek Katılımcı İfadesi
1. Ders Süresi ve Yoğunluk Sorunları	1.1. Ders saatinin yetersizliği	Haftalık ders süresi programdaki kazanımları karşılamaya yetmemektedir.	“Bir saat bu içerik için çok yetersiz; çoğu konuyu yüzeysel geçiyoruz.” (Ö3)
	1.2. İçeriğin ders süresine göre fazla olması	İçerik yoğunluğu, kazanımların derinlemesine işlenmesini zorlaştırmaktadır.	“Kazanımlar fazla, süre az olunca hiçbirini derinlemesine işleyemiyoruz.” (Ö8)
2. Öğrenci Katılımı ve Motivasyon Güçlükleri	2.1. Soyut kavramların anlaşılma güçlüğü	Öğrenciler soyut kavramlarda zorlandığı için derse katılım düşmektedir.	“Kavramlar zor gelince çocuklar dersten kopuyor.” (Ö6)
	2.2. Motivasyonu artıracak etkinliklerin yetersizliği	Etkinliklerin sınırlı olması öğrencilerin ilgisini azaltmaktadır.	“Etkinlikler çok sınırlı; çocukları derse çekmek zor oluyor.” (Ö1)
3. Materyal ve Kaynak Eksiklikleri	3.1. Etkileşimli materyal eksikliği	Soyut konuların öğretimini destekleyecek materyaller yetersizdir.	“Materyal olmadığı için soyut konuları anlatmak zorlaşıyor.” (A3)
	3.2. Ders kitabındaki açıklamaların yetersizliği	Kitaptaki kavram açıklamaları yüzeyseldir ve örnek sayısı azdır.	“Kitaptaki açıklamalar çok genel; öğrenciler anlamakta zorlanıyor.” (Ö7)
4. Okul ve Sınıf Ortamına İlişkin Sorunlar	4.1. İdari destek eksikliği	Bazı okullarda dersin önemi yeterince anlaşılmamaktadır.	“Ders seçmeli olunca idare çok önemsemiyor.” (Ö4)

4.2. Kalabalık sınıflarda yürütme gücü	Kalabalık sınıflar nedeniyle tartışma ve uygulamalara yeterince zaman ayrılmamaktadır.	“Sınıf kalabalık olunca adalet tartışmaları verimli olmuyor.” (Ö9)
--	--	--

Öğretmen görüşlerine göre Hukuk ve Adalet dersi öğretim programında yer alan kazanımların büyük bir kısmı öğrenciler tarafından kısmen gerçekleştirilmektedir. Katılımcılar, temel hukuk kavramlarının genel çerçevesiyle kavrandığını; ancak öğrencilerin bu kavramları derinlemesine anlamada ve günlük yaşamla ilişkilendirmede güçlük yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Buna karşılık, duyuşsal kazanımlar açısından öğrencilerde adalet duygusu, empati becerileri ve sorumluluk bilincinde belirgin gelişmeler gözlemlendiği belirtilmiştir. Öğrencilerin kurallara uyma davranışlarında ve sosyal ilişkilerinde daha duyarlı bir tutum sergileme eğilimlerinin arttığı vurgulanmıştır. Davranışsal kazanımların ise öğrencilerin derse katılım düzeyine bağlı olarak farklılık gösterdiği; derse aktif katılım sağlayan öğrencilerin öğrendiklerini günlük yaşamla daha kolay ilişkilendirebildikleri ifade edilmiştir. Bununla birlikte, kazanımların tam olarak gerçekleşmesini engelleyen temel faktörler arasında ders süresinin yetersizliği, içerik yoğunluğu ve öğretim materyallerindeki eksiklikler ön plana çıkmaktadır. Öğretmenlerin kazanımların gerçekleşme düzeyine ilişkin görüşleri Tablo 4’te sunulmuştur.

KURAMDAN UYGULAMAYA:
DISİPLINLERARASI ÖRNEK EĞİTİM ÇALIŞMALARI II

Tablo 4: Hukuk ve Adalet Dersi Kazanımlarının Gerçekleşme Düzeyine İlişkin Görüşler

Tema	Alt Tema	Özet Görüşler	Örnek Katılımcı İfadesi
1. Bilişsel Kazanımlar	1.1. Temel kavramların kısmen öğrenilmesi	Öğrencilerin temel kavramları öğrendiği ancak bazılarını yüzeysel kavradığı belirtilmiştir.	“Hak, özgürlük gibi temel kavramları öğreniyorlar ama derin konularda zorlanıyorlar.” (Ö2)
	1.2. Kavramsal derinlik eksikliği	Öğrenciler tanım yapabilmekte ancak uygulamada zorlanmaktadır.	“Tanım yapıyorlar ama örneğe geldiğinde karıştırıyorlar.” (Ö5)
2. Duyuşsal Kazanımlar	2.1. Adalet farkındalığı gelişimi	Öğrencilerde empati ve adalet anlayışının güçlendiği ifade edilmiştir.	“Haksızlık karşısında daha duyarlı oldular.” (Ö7)
	2.2. Sorumluluk bilinci artışı	Öğrencilerin kurallara uyma ve sorumluluk alma davranışlarında gelişme gözlenmiştir.	“Sınıf içinde sorumluluklarının farkına daha çok varıyorlar.” (Ö1)
3. Davranışsal Kazanımlar	3.1. Gerçek yaşamla ilişkilendirme becerisi	Öğrencilerin öğrendiklerini günlük yaşamla ilişkilendirmeye başladığı görülmektedir.	“Somut örneklerle bağ kurduklarında davranış değişikliği oluyor.” (Ö6)
	3.2. Etkin katılım sınırlılığı	Düşük katılım davranışsal kazanımların gerçekleşmesini sınırlamaktadır.	“Katılım düşük olunca davranışa dönüşmesi de zor oluyor.” (Ö3)
4. Engelleyici Etkenler	4.1. Süre ve içerik uyumsuzluğu	Ders süresinin kısa olması kazanımların tam gerçekleşmesini zorlaştırmaktadır.	“Bir saat olunca kazanımların hepsine ulaşmak mümkün değil.” (Ö8)

KURAMDAN UYGULAMAYA:
DISIPLINLERARASI ÖRNEK EĞİTİM ÇALIŞMALARI II

4.2. Materyal eksikliği	Somutlaştırma eksikliği kazanımların davranışa dönüşmesini zorlaştırmaktadır.	“Materyal olmayınca çocukların içselleştirmesi zor oluyor.” (Ö9)
-------------------------	---	--

Öğretmen ve akademisyen görüşlerine göre Hukuk ve Adalet dersi öğretim programı, öğretim sürecine genel bir çerçeve sunması bakımından belirli bir düzeyde rehberlik etmekte, ancak uygulamada öğretmenlere yeterli desteği sağlayamamaktadır. Katılımcılar, programın kapsamlı bir yapıya sahip olmasına karşın somut örneklerin, örnek olayların ve uygulama ağırlıklı etkinliklerin sınırlı olmasının öğretim sürecini zorlaştırdığını ifade etmişlerdir. Özellikle soyut hukuk kavramlarının öğretiminde, programın uygulamaya dönük ayrıntılar sunmamasının öğretmenler açısından önemli bir güçlük oluşturduğu vurgulanmıştır. Ders kitabı açısından yapılan değerlendirmelerde ise kavram açıklamalarının yüzeysel kaldığı, etkinlik ve örnek sayısının yetersiz olduğu belirtilmiş; bu durumun öğrencilerin derse aktif katılımını sınırlayan temel etkenlerden biri olduğu ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra, öğretim materyalleri ve dijital içeriklerdeki eksikliklerin öğretimi olumsuz etkilediği; öğretmenlerin dersleri somutlaştırabilmek amacıyla çoğu zaman kendi materyallerini hazırlamak zorunda kaldıkları dile getirilmiştir. Program ile ders kitabı arasındaki uyumun ise kısmen sağlandığı, ancak bazı kazanımların ders kitabında yeterince karşılık bulmadığı belirtilmiştir. Öğretmen ve akademisyenlerin öğretim sürecine ilişkin bu değerlendirmeleri Tablo 5’te sunulmuştur.

Öğretmen ve akademisyenler, Hukuk ve Adalet dersi öğretim programının geliştirilmesine yönelik çok boyutlu öneriler sunmuşlardır. Katılımcı görüşleri, öncelikle program içeriğinin sadeleştirilmesi ve öğrencilerin bilişsel gelişim düzeyine daha uygun hâle getirilmesi gerektiği yönünde yoğunlaşmaktadır. Özellikle soyut hukuk kavramlarının daha anlaşılır bir biçimde ele alınması ve ders içeriğinin güncel toplumsal olaylar ve gerçek yaşam örnekleriyle zenginleştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Programın geliştirilmesine ilişkin öneriler arasında öğretim materyallerinin güçlendirilmesi de önemli bir yer tutmaktadır. Katılımcılar, dijital içerikler, videolar, görseller ve somutlaştırıcı materyallerin yetersizliğinin öğretim sürecini zorlaştırdığını ifade etmişlerdir. Ayrıca etkinlik temelli öğretimin desteklenmesi, tartışma, drama ve örnek olay gibi öğrenci katılımını artıran yöntemlere daha fazla yer verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra,

KURAMDAN UYGULAMAYA:
DISİPLİNLERARASI ÖRNEK EĞİTİM ÇALIŞMALARI II

hizmet içi eğitimlerin artırılması ve öğretmenler arasında işbirliğini destekleyen paylaşım ortamlarının oluşturulması, öğretim niteliğini geliştirecek diğer unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Katılımcılar ayrıca, haftalık ders saatinin artırılması ve programın daha esnek bir yapıya kavuşturulmasının, öğretmenlerin içeriği öğrenci ihtiyaçlarına göre uyarlamalarını kolaylaştıracağını ifade etmişlerdir. Öğretmen ve akademisyenlerin öğretim programının geliştirilmesine yönelik önerileri Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 5: Ders Programı ve Ders Kitabının Öğretimi Destekleme Düzeyine İlişkin Görüşler

Tema	Alt Tema	Özet Görüşler	Örnek Katılımcı İfadesi
1. Programın Öğretimi Destekleme Düzeyi	1.1. Programın kapsamlı ve yönlendirici olması	Program temel çerçeveyi sunmakta ve öğretmene genel bir yol göstermektedir.	“Program temel yapıyı veriyor ama uygulama için daha fazla örneğe ihtiyaç var.” (Ö4)
	1.2. Yeterli somut örnek sunmaması	Somut örnekler, örnek olaylar ve günlük yaşam bağlantıları sınırlıdır.	“Somut örnek az olunca konuyu öğrencilerle ilişkilendirmek zor oluyor.” (A1)
2. Ders Kitabının Öğretimi Destekleme Düzeyi	2.1. Kavram açıklamalarının yüzeyselliği	Kitaptaki tanımlar yüzeysel kalmakta ve öğrenci düzeyine uygun değildir.	“Tanımlar çok yüzeysel, öğrenciler anlamakta zorlanıyor.” (Ö2)
	2.2. Etkinlik ve örnek eksikliği	Etkinlik sayısı azdır ve öğrenci katılımını artırmada yetersizdir.	“Etkinlikler çok sınırlı, çocukları aktif kılmakta yetersiz.” (Ö5)
3. Materyal ve Dijital İçerik Eksiklikleri	3.1. Görsel ve dijital kaynak yetersizliği	Program ve kitap dijital içeriklerle desteklenmemiştir.	“Dijital içerik olsa ders çok daha verimli olur.” (A3)
	3.2. Öğretmenin kendi	Materyal eksikliği öğretmenin kendi kaynaklarını	“Her şeyi kendim hazırlıyorum, bu

KURAMDAN UYGULAMAYA:
DISİPLINLERARASI ÖRNEK EĞİTİM ÇALIŞMALARI II

	materyalini üretmek zorunda kalması	hazırlamasına yol açmaktadır.	da zamanı çok alıyor.” (Ö8)
4. Program– Kitap Uyumu	4.1. Uyumun kısmen sağlanması	Program ve kitap genel olarak örtüşmekle birlikte bazı kazanımlar eksik işlenmiştir.	“Program kazanımlarıyla kitap tam uyumlu değil, bazı konular eksik.” (A2)
	4.2. Uygulama yönünün zayıf kalması	Kitap teorik bilgi ağırlıklıdır, uygulamaya dönük örnek ve etkinlik sunma düzeyi düşüktür.	“Uygulama ayağı zayıf, daha çok teorik bilgi veriyor.” (Ö1)

KURAMDAN UYGULAMAYA:
DISIPLINLERARASI ÖRNEK EĞİTİM ÇALIŞMALARI II

Tablo 6 : Programın Geliştirilmesine Yönelik Öğretmen ve Akademisyen Önerileri

Tema	Alt Tema	Özet Görüşler	Örnek Katılımcı İfadesi
1. İçeriğin Yeniden Düzenlenmesi	1.1. Soyut kavramların sadeleştirilmesi	Kavramların öğrenci düzeyine göre daha anlaşılır hâle getirilmesi önerilmektedir.	“Kavramlar çok ağır, 8. sınıfa göre sadeleştirilmeli.” (Ö3)
	1.2. Güncel örnek ve olaylarla zenginleştirme	İçeriğin günlük yaşam ve güncel toplumsal olaylarla desteklenmesi önerilmiştir.	“Güncel olaylarla ilişkilendirilse çok daha etkili olur.” (A2)
2. Materyal Geliştirilmesi	2.1. Dijital içerik ihtiyacı	Dersin dijital içerik, video ve animasyonlarla desteklenmesi gerektiği belirtilmiştir.	“Dijital içerik olsa konular daha anlaşılır hâle gelir.” (Ö6)
	2.2. Görsel ve somut materyal geliştirilmesi	Soyut konular için somutlaştırıcı görsel materyal eksikliği vurgulanmıştır.	“Soyut konular için görsel materyaller şart.” (Ö9)
3. Etkinlik ve Uygulama Boyutu	3.1. Etkinlik sayısının artırılması	Uygulamalı etkinliklerin artırılması gerektiği belirtilmiştir.	“Etkinlik sayısı artsa çocuklar daha çok katılır.” (Ö1)
	3.2. Tartışma ve drama temelli etkinlikler	Tartışma ve drama gibi yöntemlerle dersin daha etkili olacağı belirtilmiştir.	“Drama ve tartışma eklenirse çok daha etkili olur.” (A4)
4. Öğretmene Yönelik Destekler	4.1. Hizmet içi eğitim ihtiyacı	Öğretmenlerin içerik ve kavramlar konusunda desteklenmesi önerilmiştir.	“Hizmet içi eğitim verilirse ders çok daha nitelikli işlenir.” (Ö5)

KURAMDAN UYGULAMAYA:
DISIPLINLERARASI ÖRNEK EĞİTİM ÇALIŞMALARI II

	4.2. Paylaşım ve işbirliği platformları	Öğretmenlerin uygulama örneklerini paylaşabileceği ortamların oluşturulması önerilmektedir.	“Öğretmenler deneyim paylaşırsa uygulama kolaylaşır.” (Ö7)
5. Program ve Ders Süresi	5.1. Ders saatinin artırılması	Haftada 1 saat olan ders süresinin artırılması gerektiği ifade edilmiştir.	“Bir saat kesinlikle yetmiyor, süre artırılmalı.” (Ö4)
	5.2. Programın daha esnek hâle getirilmesi	Programın öğretmene uyarlama esnekliği tanıyacak şekilde düzenlenmesi önerilmiştir.	“Program daha esnek olursa öğrenci düzeyine göre uyarlamak kolaylaşır.” (A1)

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, 8. sınıf Hukuk ve Adalet dersi öğretim programının uygulamadaki işlevselliği öğretmen ve akademisyen görüşleri doğrultusunda ele alınmıştır. Elde edilen bulgular, dersin öğrencilerde adalet, hak ve sorumluluk bilinci geliştirme açısından önemli bir potansiyele sahip olduğunu, ancak bu potansiyelin uygulama sürecinde çeşitli sınırlılıklarla karşılaştığını göstermektedir. Özellikle değer temelli kazanımların ön plana çıkması, Hukuk ve Adalet dersinin bilişsel boyutun ötesine geçerek öğrencilerin duyuşsal gelişimine katkı sunduğunu ortaya koymaktadır. Bu yönüyle bulgular, dersin öğrencilerin adalet, eşitlik ve sorumluluk gibi temel değerlere ilişkin farkındalıklarını güçlendirdiğini ortaya koyan önceki çalışmalarla uyumludur (Elbay, 2020; Kaya & Ersoy, 2014).

Araştırmada öğretmen ve akademisyenler, öğrencilerin temel hukuk kavramlarını genel çerçevede kavradıklarını; ancak bu kavramları derinlemesine anlamada ve günlük yaşamla ilişkilendirmede zorlandıklarını ifade etmiştir. Buna karşılık, öğrencilerin adalet duygusu, empati becerileri ve sorumluluk bilinci gibi duyuşsal kazanımlarda daha belirgin gelişmeler gösterdiği vurgulanmıştır. Bu durum, hukukla ilişkili derslerin yalnızca bilgi aktarmakla sınırlı kalmadığını; aynı zamanda öğrencilerin hukuka ve adalet

sistemine yönelik tutumlarını şekillendirebildiğini ortaya koyan uluslararası bulgularla da örtüşmektedir (Maeder & Laub, 2012). Benzer biçimde, vatandaşlık ve demokrasi eğitimi derslerinin öğrencilerin değer ve tutum gelişimi üzerinde etkili olduğunu gösteren çalışmalar da bu sonucu desteklemektedir (Kaya & Ersoy, 2014).

Öğretim programının uygulanmasına ilişkin bulgular, dersin hedeflenen kazanımları gerçekleştirmesini güçleştiren yapısal ve pedagojik sorunlara işaret etmektedir. Haftalık ders süresinin yetersizliği, içerik yoğunluğu ve soyut hukuk kavramlarının fazlalığı, öğretmen ve akademisyenler tarafından en sık dile getirilen güçlükler arasında yer almaktadır. Bu durum, özellikle akademik düzeyi görece düşük olan öğrencilerin derse katılımını ve öğrenme sürecini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Alanyazında da benzer biçimde, öğretim programlarının uygulama boyutunda zaman ve içerik uyumsuzluğunun öğretim sürecini sınırlayan önemli bir etken olduğu vurgulanmaktadır (Elbay, 2020).

Ders kitabına ilişkin değerlendirmeler, programın öğretimi destekleme düzeyinin sınırlı kaldığını göstermektedir. Katılımcılar, ders kitabında yer alan kavram açıklamalarının yüzeysel olduğunu, etkinlik ve örnek olay sayısının yetersiz kaldığını ve bu durumun öğrencilerin derse aktif katılımını sınırladığını ifade etmiştir. Bu bulgu, vatandaşlık ve insan hakları içeriklerinin ders kitaplarında çoğu zaman yüzeysel biçimde ele alındığını ve eleştirel düşünmeyi desteklemede yetersiz kaldığını ortaya koyan çalışmalarla örtüşmektedir (Gürel & Avcı, 2022). Ayrıca ders kitabı ile öğretim programı arasındaki uyumun kısmen sağlandığı; ancak uygulamaya dönük etkinliklerin sınırlı kaldığı yönündeki öğretmen görüşleri de önceki bulgularla paralellik göstermektedir (Öngören, 2023).

Araştırma kapsamında öğretmen ve akademisyenler, öğretim programının geliştirilmesine yönelik çok boyutlu öneriler sunmuştur. Program içeriğinin sadeleştirilmesi, soyut hukuk kavramlarının öğrencilerin bilişsel gelişim düzeyine uygun biçimde yeniden ele alınması ve dersin günlük yaşamla ilişkilendirilen örneklerle zenginleştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra, tartışma, drama ve örnek olay gibi öğrenciyi aktif kılan yöntemlere daha fazla yer verilmesinin öğrenme sürecini destekleyeceği ifade edilmiştir. Bu öneriler, etkileşimli öğretim yaklaşımlarının öğrencilerin demokratik değerlere bağlılığını ve katılım

becerilerini güçlendirdiğini ortaya koyan çalışmalarla da uyumludur (Ulubey & Gözütok, 2016).

Genel olarak değerlendirildiğinde, bu araştırmanın bulguları Hukuk ve Adalet dersinin öğrencilerin hukuk okuryazarlığını ve demokratik değerlerini geliştirme açısından önemli bir işleve sahip olduğunu; ancak bu işlevin etkili ve sürdürülebilir biçimde yerine getirilebilmesi için öğretim programının içerik, ders kitabı ve uygulama boyutlarında güçlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu sonuçlar, öğrencilerin yalnızca hukukun soyut ilkelerini değil, günlük yaşamda karşılaştıkları adalet sorunlarını da tartışabilecekleri öğrenme ortamlarının oluşturulması gerektiğini vurgulayan ulusal ve uluslararası yaklaşımlarla da örtüşmektedir (OSCE, 2012; UNICEF, 2021).

Bu çalışma, Hukuk ve Adalet dersi öğretim programının uygulanma sürecini öğretmen ve akademisyen görüşlerine dayalı olarak inceleyerek programın etkililiğini, güçlü yönlerini ve geliştirilmesi gereken boyutlarını çok yönlü bir bakış açısıyla ortaya koymuştur. Bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, öğretmenlerin programın temel amaçlarını benimsedikleri; ancak içerik yapısı, ders süresi, materyal desteği ve uygulamaya dönük yönlerdeki sınırlılıkların öğretim sürecini belirgin biçimde etkilediği görülmektedir. Bu durum, programın kuramsal hedefleri ile sınıf içi uygulamalar arasındaki uyumun güçlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Araştırma sonuçları, öğrencilerin bilişsel kazanımlar açısından temel hukuk kavramlarını tanıdıklarını; ancak bu kavramları derinlemesine anlamlandırma ve günlük yaşamla ilişkilendirme konusunda zorlandıklarını göstermektedir. Buna karşılık, duyuşsal kazanımların daha belirgin biçimde gerçekleştiği; öğrencilerde adalet farkındalığı, sorumluluk bilinci ve empati gibi değerlerin güçlendiği ifade edilmiştir. Öğrencilerin sosyal ilişkilerde daha duyarlı davranmaya başladıkları ve kurallara uyma konusunda daha bilinçli bir tutum sergiledikleri belirtilmiştir. Davranışsal kazanımların ise öğrencilerin derse katılım düzeyine bağlı olarak farklılaştığı; derse aktif katılım gösteren öğrencilerin öğrendiklerini günlük yaşama daha kolay aktarabildikleri görülmektedir. Bu bulgular, Hukuk ve Adalet dersinin bilişsel boyuttan çok değer ve tutum geliştirme açısından güçlü bir öğrenme alanı sunduğunu göstermektedir.

Program ve ders kitabının öğretimi destekleme düzeyi incelendiğinde, katılımcılar programın genel bir çerçeve sunduğunu; ancak somut örnekler,

uygulama adımları ve etkinlikler açısından yetersiz kaldığını ifade etmiştir. Ders kitabındaki kavram açıklamalarının yüzeysel olması, etkinlik sayısının sınırlı kalması ve öğrenciyi aktif kılan uygulamalara yeterince yer verilmemesi, öğrenme sürecini sınırlandıran önemli faktörler olarak öne çıkmıştır. Bunun yanı sıra, materyal ve dijital içerik eksiklikleri, öğretmenlerin dersleri somutlaştırmasını ve öğrencilerin soyut hukuk kavramlarını anlamasını zorlaştırmaktadır. Bu durum, öğretmenleri kendi materyallerini geliştirmeye yöneltmekte ve öğretim sürecinde uygulama farklılıklarına yol açabilmektedir.

Öğretmen ve akademisyen görüşleri, programın geliştirilmesi gereken yönlerini de açık biçimde ortaya koymaktadır. İçeriğin sadeleştirilmesi, soyut hukuk kavramlarının öğrencilerin bilişsel gelişim düzeyine uygun biçimde yeniden ele alınması ve dersin güncel toplumsal olaylar ile zenginleştirilmesi, katılımcıların ortak vurguları arasında yer almaktadır. Ayrıca dijital materyal desteğinin artırılması, uygulamaya dönük etkinliklerin çeşitlendirilmesi ve programın daha esnek bir yapıya kavuşturulması, öğretim sürecini destekleyecek temel düzenlemeler olarak değerlendirilmektedir. Haftalık ders süresinin artırılması ve öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitimlerin planlanması da programın daha etkili uygulanmasına katkı sunabilecek yapısal düzenlemeler arasında öne çıkmaktadır.

Bütüncül olarak ele alındığında, Hukuk ve Adalet dersi öğretim programı, öğrencilerde değer farkındalığı, adalet duygusu ve toplumsal sorumluluk bilinci geliştirme açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Ancak bu potansiyelin tam anlamıyla hayata geçirilebilmesi için programın içerik, materyal, süre ve uygulama boyutlarında güçlendirilmesi gerektiği görülmektedir. Bu çalışma, program geliştirme süreçlerinde öğretmen ve uygulayıcı görüşlerinin ne denli kritik bir role sahip olduğunu bir kez daha ortaya koymakta; güncellenen öğretim programlarının sahadaki uygulamalar doğrultusunda düzenli olarak değerlendirilmesinin önemini vurgulamaktadır.

Araştırma bulguları doğrultusunda, Hukuk ve Adalet dersi öğretim programının daha etkili bir yapıya kavuşturulabilmesi için çeşitli öneriler geliştirilmiştir. Öncelikle program içeriğinin öğrencilerin bilişsel gelişim düzeylerine uygun biçimde sadeleştirilmesi ve soyut hukuk kavramlarının daha anlaşılır bir dille sunulması gerekmektedir. İçeriğin, öğrencilerin günlük yaşam deneyimleri ve güncel toplumsal olaylarla desteklenmesi, dersin hem

ilgi çekiciliğini hem de uygulanabilirliğini artıracaktır. Program ve ders kitabının öğretmenlere daha güçlü rehberlik edebilmesi için örnek olaylar, uygulama adımları ve etkinlik yönergeleri artırılmalı; kavram açıklamaları ise öğrenci düzeyine uygun biçimde yeniden yapılandırılmalıdır.

Materyal eksikliğinin öğretim sürecinde önemli bir sorun olarak öne çıkması nedeniyle, dijital içeriklerin, videoların, animasyonların ve görsel materyallerin geliştirilerek öğretmenlerin kullanımına sunulması büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde öğretmenlerin erişimine açık merkezi bir materyal havuzunun oluşturulması, ders hazırlık sürecini kolaylaştıracak ve uygulama birliğini destekleyecektir. Ayrıca tartışma, drama, örnek olay analizi ve grup çalışması gibi etkinlik temelli öğretim yöntemlerinin programa ve ders kitabına daha güçlü biçimde yansıtılması, öğrencilerin öğrenme sürecine aktif katılımını artıracaktır.

Bununla birlikte, öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitimlerin düzenlenmesi; hukuki kavramların öğretimine ilişkin örnek ders planları ve uygulama videolarının hazırlanması öğretimin niteliğini artıracaktır. Öğretmenlerin deneyim ve iyi uygulama örneklerini paylaşabilecekleri iş birliği platformlarının oluşturulması da mesleki gelişimi destekleyecek önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. Son olarak, programın uygulanabilirliğinin sahadan alınan geri bildirimlerle düzenli olarak izlenmesi ve ders kitabı ile materyallerin bu geri bildirimler doğrultusunda güncellenmesi, program geliştirme sürecini güçlendirecektir.

Bu araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Çalışma, belirli bir grup öğretmen ve akademisyenin görüşlerine dayandığı için elde edilen bulgular bağlamsal niteliktedir ve farklı bölgelerdeki uygulamaları tüm yönleriyle yansıtmayabilir. Katılımcıların deneyimleri, görev yaptıkları okulun koşulları, öğrenci profilleri ve bireysel öğretim yaklaşımları çerçevesinde şekillendiğinden, görüş çeşitliliği doğal olarak sınırlı kalmıştır. Ayrıca veri toplama sürecinin yalnızca görüşmelerle sınırlı olması, gözlem ve sınıf içi uygulama incelemeleri gibi ek veri kaynaklarının kullanılmamış olması, bulguların derinliğini belirli ölçüde sınırlandırmaktadır.

Verilerin tek bir eğitim-öğretim döneminde toplanmış olması, ilerleyen yıllarda programda yapılabilecek değişikliklerin bu çalışmanın kapsamı dışında kalmasına neden olmuştur. Ayrıca araştırmanın yalnızca öğretmen ve akademisyen perspektiflerine odaklanması, öğrencilerin Hukuk ve Adalet dersine ilişkin deneyim ve algılarının doğrudan ele alınamamasıyla

sonuçlanmıştır. Bu sınırlılıklar dikkate alındığında, çalışma değerli bir durum analizi sunmakla birlikte, elde edilen bulguların farklı örneklemeler ve yöntemlerle desteklenmesi gelecekte yapılacak araştırmalar için önemli görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Açıkalın, M. (2014). Human rights education in social studies in Turkey. *Journal of Social Science Education*, 13(1), 4–16.
- Berkant, H. G., & Ermeýdan, Z. (2017). Eğitim fakóltesi öğrencilerinin bilim-sözde bilim ayrımlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 1(1), 12-25.
- Berkant, H., Ermeýdan, Z., & Bedir, G. (2024). Eğitim fakóltesi öğrencilerinin yürütücü biliş becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Social Sciences Studies Journal*, 4(21), 3424–3433.
- Council of Europe. (2015). Assessment of progress in the area of citizenship and human rights education. Strasbourg: Council of Europe.
- Elbay, S. (2020). Sekizinci sınıf öğrencilerinin hukuk ve adalet kavramlarına yükledikleri anlamların incelenmesi. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 585–608.
- Ermeýdan, Z., & Bedir, G. (2023). Öğretmen adaylarının ders dışı çalışma alışkanlıkları: bir ölçek geliştirme çalışması. *Muallim Rifat Eğitim Fakóltesi Dergisi*, 5(1), 43-58.
- Gürel, D., & Avcı, G. (2022). Social studies textbooks in Turkey in terms of citizenship and human rights: A critical discourse analysis. *International Journal of Curriculum and Instruction*, 14(2), 1600–1628.
- Kaya, B., & Ersoy, F. (2014). Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersinin Sekizinci Sınıf Öğrencilerinde Vatandaşlık Algısının Oluşmasıyla İlişkisi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakóltesi Dergisi*, 23(1), 252–303.
- Maeder, E. M., & Laub, J. H. (2012). Student perceptions of the legitimacy of the law and legal authorities: Effects of legal education. *Journal of Moral Education*, 41(3), 367–385. <https://doi.org/10.1080/03057240.2012.691235>
- Merey, Z. (2018). A comparison of human rights education in social studies textbooks in Turkey and the United States. *International Journal of Progressive Education*, 14(6), 18–34.

- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2017). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Seçmeli Hukuk ve Adalet Dersi Öğretim Programı*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- OSCE – Organization for Security and Co-operation in Europe. (2012). *Guidelines on human rights education for secondary school systems*. Warsaw: ODIHR.
- Öngören, H. (2023). Ortaokul öğretmenlerinin Hukuk ve Adalet ders kitabına yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 12(2), 328–338.
- Öngören, H. (2024). Comparison of the perceptions and attitudes of the sixth-grade students of general secondary school and Imam Hatip secondary school towards the law and justice course. *Turkish Journal of Education*, 13(1), 45–63. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tred/issue/75623/1061328>
- Öngören, H., & Nurdoğan, A. (2023). Investigation of secondary school students' perceptions and attitudes towards law and justice course according to family income-level variable. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 12(3), 1260–1278. <https://dergipark.org.tr/en/pub/buefad/issue/87749/1235914>
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2025). *İlkokul ve ortaokul haftalık ders çizelgesi* (Karar No. 4). https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2025_05/16094742_4no_lukararilkogretimkurumlariilkokulveortaokulhaftalikderscizelgesi.pdf
- Ulubey, Ö., & Gözütok, F. D. (2016). Future citizenship, democracy and human rights education with creative drama and other interactive teaching methods. *Education and Science*, 40(182), 87–109.
- UNICEF. (2021). *Legal education*. UNICEF Belarus. <https://www.unicef.org/belarus/en/legal-education>.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (12. baskı). Seçkin Yayıncılık.